

Desconnexió global: abjecció i conseqüències del modernisme

James Ferguson
Stanford University (EUA)

A l'hora de defensar models de transformació social no lineals basats en la variació, he provat de demostrar que el que anomeno "metanarratives modernistes" a través de les quals sovint s'ha entès la vida urbana a l'Àfrica són deficientes. El meu objectiu no és només mostrar eurocentrismes explícits presents sinó retratar l'ús encara omnipresent d'una sèrie de conceptes direccionals per emmarcar les interpretacions dels estudiosos de l'Àfrica urbana: allò que es pot anomenar "-itzacions": urbanització, modernització, proletarització, mercaderització, etc.

When it comes to defending non-linear models of social transformation based on variation, I have set out to show that what I term the 'modernist metanarratives' that have often been used to describe urban life in Africa are deficient. My objective is not only to lay bare their explicit Euro-centrism but also to portray the still omnipresent use of a series of directional concepts as a framework for the interpretations of the scholars of urban Africa: those which might be termed the '-isations': urbanisation, modernisation, proletarianisation, marketisation, etc.

Aquest article és fruit d'unes xerrades que van presentar algunes de les principals conclusions d'un llibre prèviament publicat, *Expectations of Modernity: Myths and Meanings of Urban Life on the Zambian Copperbelt* (University of California Press, 1999). Espero que el lector em pugui disculpar l'estil oral que es troba de tant en tant, i el fet que l'argument faci referència a material etnogràfic presentat en el cos de la monografia i no a l'article en si.

Traducció:
Servei de Traducció - Universitat de Vic (Elisenda Borràs)

Introducció

En un llibre acabat recentment, *Expectations of Modernity* (1999), analitzo com els miners de la ciutat de Kitwe de la regió zambiana del Copperbelt han conviscut amb un llarg període d'adversitat econòmica. En el llibre es tracten una sèrie de qüestions etnogràfiques: les diverses formes de migració laboral; nous patrons de mobilitat del món urbà al món rural; la dinàmica de formació de la família i la seva dissolució; la relació de formes culturals urbanes amb les relacions micropolítiques i econòmiques, de manera que els treballadors urbans es connecten amb els seus parents i aliats rurals. En tots aquests camps, més que construir una seqüència del desenvolupament de formes socials i culturals, he preferit estudiar la coexistència temporal que aquestes mantenen; més que la successió de formes "típiques" al llarg del temps, he preferit comprendre tota l'expansió (el que Stephen Jay Gould (1996) anomena *full house*) de diverses maneres de sortir-se'n que poden existir en qualsevol moment, i com aquesta expansió es veu afectada pels canvis politicoeconòmics al llarg del temps.

A l'hora de defensar models de transformació social no lineals basats en la variació (amb l'objectiu de reconstruir el que Gould (1996) anomena *bush* (o zona) de variació real/exacta més que per intentar reconstruir un arbre o escala ideal d'una successió de "formes típiques"), he provat de demostrar que el que anomeno metanarratives modernistes a través de les quals sovint s'ha entès la vida urbana a l'Àfrica són deficientes. Aquí, el meu objectiu no és només mostrar l'eurocentrisme explícit que va permetre que els antropòlegs de l'Institut Rhodes-Livingston veiessin el Copperbelt com la nova Birmingham d'una revolució industrial africana, sinó alhora retratar l'ús encara omnipresent d'una sèrie de conceptes direccionals per emmarcar les interpretacions dels estudiosos de l'Àfrica urbana –el que jo anomeno "itzacions": urbanització, modernització, proletarització, mercaderització, etc.

Des de mitjan anys setanta aproximadament, Zàmbia planteja un repte impressionant a les maneres habituals d'entendre el significat de l'Àfrica urbana. Amb unes condicions de transacció en

Actual mapa de Zàmbia, antiga Rhodèsia del Nord, un territori que tingué com un dels seus eixos bàsics de desenvolupament l'explotació de les seves grans riqueses mineres, tot creant zones com l'anomenada Copperbelt, al voltant de la qual es creà un important focus de desenvolupament socioeconòmic.

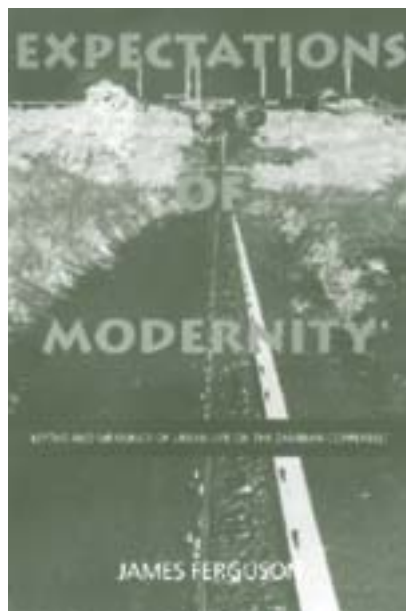
decadència, unes mines cada cop més esgotades i el pes aclaparador del deute, l'economia industrial urbana del país basada en el coure ha experimentat una disminució profunda i constant. Aquest fet no ha comportat només empobriment i misèria sinó també un flux estrany de les "itzacions". La "revolució industrial a l'Àfrica" s'ha donat per acabada i la industrialització ha donat pas a la "desindustrialització". El flux d'emigrants cap a les ciutats del Copperbelt, que ha estat molt documentat, està actualment reculant amb una emigració que es mou del món urbà al món rural i que deixa enrere l'emigració del món rural al món urbà. Aquest fenomen ha rebut el nom de "contraurbanització". Mentrestant, el procés de proletarització aparentment inevitable, s'ha substituït pels acomiadaments massius i actuacions de "tornada a la terra": el "desfer", en comptes de fer, de la classe treballadora. I ara, amb la privatització de l'empresa minera estatal, sembla que fins i tot la "zambianització" (la política nacionalista de substituir els directius blancs per negres zambians qualificats) ha quedat reemplaçada pel que ara s'anomena "deszambianització", és a dir, tornar a contractar directius blancs expatriats.

D'aquesta manera, una nova generació de zambians, ha arribat a la majoria d'edat en un món on allò que es considerava cert i modern i amb què els seus pares van créixer s'ha capgirat. Un món on l'esperança de vida i els ingressos disminueixen en comptes de créixer, on els fills tenen menys educació que els pares en comptes de tenir-ne més, on els emigrants es mouen dels centres urbans a pobles remots i no a la inversa. És la història de la modernització a través del mirall, on la modernitat és l'objecte nostàlgic, i l'"endarreriment" el futur anticipat (o temut).

A l'hora de reflexionar sobre aquest gir tan inesperat dels esdeveniments, aquest article es mourà entre dos nivells. El primer nivell és el de l'experiència viscuda pels propis treballadors zambians, que han experimentat en pròpia pell com l'argument de la modernitat ha passat de ser una promesa meravellosa a un engany cruel. El segon nivell és el d'una sèrie de transformacions globals mundials que ens permeten veure el cas de Zàmbia com una part d'un fenomen molt més general, que no

és res més que la caiguda del projecte global de modernitat que caracteritzava el futur del que anomenàvem "el món en vies de desenvolupament". Penso no només en la caiguda de la visió de desenvolupament del món que considerava les "noves nacions" del Tercer Món estats nació occidentals en estat embrionari, i parlava amb ànsia de la "majoria d'edat" de les nacions africanes "emergents" que aviat –gràcies al miracle del desenvolupament polític i econòmic– s'assemblarien a Anglaterra o França. Aquesta era una visió de la història. Però l'altra visió considerava el progrés històric a través d'un procés que connectava els ciutadans a una xarxa nacional –i en darrer terme universal– de modernitat. Aquest article se centra concretament en la "xarxa" del servei elèctric, i en la idea d'una participació en la modernitat universal a través de la connectivitat del coure com a metàfora. Però aquí també hem de tenir en compte l'assistència sanitària, on l'ideal de modernitat de la postguerra d'una xarxa universal (que es feia palès per exemple, en les campanyes de vacunació universals contra la poliomielitis o la verola) contrasta amb la tendència actual d'atomització i privatització (que no ens ofereix la vacuna de la poliomielitis, sinó teràpia de combinació contra la SIDA: controlar la malaltia pels que s'ho poden pagar, mentre que als pobres se'ls informa clarament que econòmicament és més lògic que morir. O l'ensenyament, ja que en l'actualitat la xarxa universal d'educació pública es troba en una situació crí-

Els estudis del professor James Ferguson han posat al descobert la significativa incidència dels processos globalitzadors en les cultures locals, que tenen una especial importància a l'Àfrica.

tica a tot el món. O l'espai públic i l'imperi de la llei, ja que les comunitats emmurallades i els espais privats fortificats debiliten cada cop més la promesa social i política d'un espai "públic" universal. (Les xifres recents mostren que a "la nova Sud Àfrica" per cada tres policies privats només n'hi ha un de públic.)

En reflectir l'experiència recent del declivi de Zàmbia i –en termes de modernitat– el "fracàs", no vull dir que aquesta experiència serveixi de patró de repetició per a un futur inevitable d'Àfrica (o fins i tot un futur inevitable per a Zàmbia), sinó ben al contrari, la meua anàlisi de la història recent de Zàmbia ens porta a destacar que hi ha trajectòries no lineals i gran multiplicitat de camins; dir que avui dia el continent africà s'està "enfonsant" és fals i erroni, de la mateixa manera que ho seria afirmar que als anys seixanta el continent estava "reeixint". Però el que sí que és indiscutible és que l'experiència social del "declivi", malgrat la varietat de causes i contextos, és actualment força rellevant en moltes àrees del continent africà (i, de fet, en moltes altres regions com Rússia o Indonèsia, on la recent reestructuració politicoeconòmica ha tingut efectes semblants). Per aquesta raó, una anàlisi de la importància política i teòrica d'aquesta experiència social pot tenir certa rellevància.

Per començar amb un tema etnogràfic sobre l'experiència social del declivi de la província del Copperbelt, apunto breument la següent anècdota. Una tarda de 1989 jo parlava amb un jove oficial del sindicat de miners que estava consternat per la dificultat que tenia per trobar corbates de bona qualitat. De seguida ens vam posar a parlar sobre els dos barris de botigues al detall de Kitwe, un es trobava al que havia estat el centre "europeu" de la

ciutat de l'època colonial, i l'altre en l'antiga "zona" reservada als "africans". El que em va xocar va ser que aquests dos districtes comercials encara s'anomenaven igual que com es feia a l'època colonial, és a dir: zones de "primera classe" i "segona classe" respectivament. Per què encara es conservava aquest ús? No representava unes restes vergonyoses de la manera de pensar colonialista i de la idea que els africans tenien un estatus de "segona classe"? El meu interlocutor creia que la gent no pensava així; només era el nom que rebia aquella zona. I després de rumiar un moment em va dir: "De totes maneres", deixant escapar una rialla convulsiva i amarga, "ara tot és de 'segona classe', oi?". Parteixo d'aquesta manera tan particular d'experimentar el propi món social, un món que ha passat a ser de "segona classe" per explicar el que ve a continuació.

Abjecció i la nova societat mundial

Quan l'any 1941 Godfrey Wilson va escriure el seu "Essay on the Economics of Detribalization in Northern Rhodesia", l'autor considerava que els africans de Rhodèsia del Nord acabaven d'entrar en una "societat mundial" interconnectada econòmicament i culturalment, una "enorme comunitat mundial" on de seguida hi trobarien un lloc on podrien convertir-se en quelcom més que camperols i treballadors no especialitzats (Wilson 1941: 12-13). La manera de vestir i la manera de fer "civilitzada" a les quals molts africans urbans donaven tanta importància, feien pensar que serien membres de ple dret d'aquesta comunitat mundial. Wilson fins i tot va suggerir que per aquesta raó molts colonitzadors blancs mostraven un cert ressentiment i temor davant l'africà ben vestit que es treia el barret educadament pel carrer, i preferien veure els africans amb robes més humils, que consideraven també més escaients. Segons Wilson, els vestits de nit formals, els valls de saló o les salutacions estrenyent la mà a l'estil europeu no indiquen un mimetisme cultural que pretengués enganyar sinó que expressava "la reivindicació dels africans de ser respectats pels europeus, i respectar-se mútuament com a homes civilitzats, si bé humils, i *membres de la nova societat mundial*" (Wilson 1942: 12-20, èmfasi afegit).¹

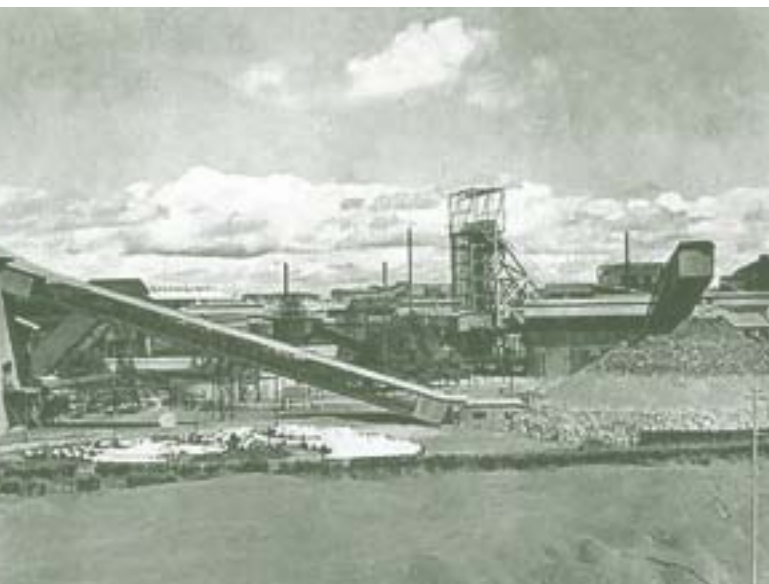
Les expectatives que van sorgir amb el desenvolupament de la mineria crearen el miratge que els nadius ràpidament entrarien a formar part de la "societat mundial" i adoptarien els modes de vida occidentals, expectatives que amb el temps no es van acomplir. Planta metal·lúrgica de Chambishi a la zona anomenada de Copperbelt.

Evidentment, la societat racista colonial els negava aquesta reivindicació de ser membres de ple dret de "la nova societat mundial". La barrera racial distingia explícitament entre blancs de "primera classe", que gaudien dels privilegis que els atorgava ser-ne membres, i els nadius de "segona classe", que no en gaudien (vegeu Ferguson 1999, cap.1). Però el nacionalisme prometia canviar tot això ja que anul·lava el sistema colonial i abolia per sempre la idea insultant que els zambians havien de ser ciutadans de segona al seu propi país. Durant els primers anys de la independència de Zàmbia, semblava que aquesta promesa estava a punt de fer-se realitat. La barrera inicial es va desmuntar quan els zambians negres amb estudis van accedir a uns llocs de poder i responsabilitat sense precedents; fins i tot, una economia pròspera i uns sindicats obrers forts van ajudar els treballadors a aconseguir un nou nivell de confort i prosperitat. Com a "nou país emergent", Zàmbia estava preparada per entrar al món de la "primera classe". Seria com els altres països moderns, amb la seva companyia aèria moderna, etc. Amb un nivell de vida creixent, centres urbans a ple rendiment, i els símbols d'un estatus modern com els vestits fets a Londres i una companyia aèria nacional, Zàmbia finalment estava a punt de formar part de la "nova societat mundial".

El fet que la "Revolució Industrial" no es dugués a terme de forma continuada, ho va capgirar tot. Quan la "guerra llampec" de la industrialització estava tot just transformant el món de milions de centreafricans, la ràpida caiguda industrial va engegar un altre atac sorprenent encara més devastador. Les dificultats econòmiques que això ha suposat han estat sorprenents (vegeu Ferguson 1991,

cap.1). Però igual d'important malgrat que més difícil de mesurar, ha estat el sentiment de pèrdua de la condició de pertinença a aquesta "societat mundial" de la qual parlava Wilson. Zàmbia, en els bons temps, apareixia al mapa, era un país entre els altres del "món modern". Havia estat, tal com m'ho van recordar uns miners ancians, un lloc on regularment hi feien parada les gires musicals mundials. Un home em va parlar d'un concert de principis dels anys seixanta de l'estrella de música country americana, Jim Reeves, per exemple, i em va preguntar dolgut per què aquests concerts americans havien deixat de fer-se al seu país. Però no només eren els concerts de música country que havien deixat de passar per Zàmbia. A la dècada dels setanta, les companyies aèries internacionals com British Caledonian, UTA, Lufthansa i Alitalia connectaven Lusaka amb vols directes fins a Frankfurt, Roma, Londres i altres centres europeus; British Caledonian fins i tot tenia un vol a Manchester. La companyia nacional pròpia del país, Zambia Airways, també constava d'una gran flota d'avions que pilotaven amb orgull pilots zambians negres a destins internacionals com Londres, Frankfurt i Nova York, però també a destins més sorprenents com Belgrad, Bombai i Larnaca. Però a mesura que la situació econòmica es deteriorava, les línies aèries europees van anar deixant les rutes que passaven per Zàmbia. Finalment, l'any 1996, es va comunicar que la companyia Zambia Airways liquidava.

1. Hannerz (1996) ha fet una proposta similar amb relació a la recerca de la cultura popular internacional d'artistes intel·lectuals negres del suburbi de Sophiatown de Johannesburg durant els anys cinquanta.

Igual que la “revolució industrial”, semblava que tot havia estat un gran error. I com a mesura d’eficàcia calia tancar. Actualment, un avió de la British Airways amb tres vols setmanals amb destinació Londres és l’únic que surt de Zàmbia cap a un destí fora del continent.

Com és d’esperar, per a molts zambians la història més recent no ha estat –tal com l’argument de modernització ens fa pensar– un procés d’anar endavant i formar part del món, sinó més aviat un procés que els ha fet fora del lloc que fins ara havien ocupat al món. L’única paraula que he trobat per captar aquest sentiment d’expulsió humiliant és *abjecció* (que adapto de Kristeva (1982); vegeu també Bornemann (1996)). *Abjecció* es refereix al procés de ser apartat, expulsat o descartat. Però el significat literal també implica no només ser rebutjat sinó passat a un estat *inferior*, i per tant el terme suggereix expulsió, però també degradació i humiliació. Em sap greu dir que aquesta complexitat de significats capten amb força precisió la sensació que tenien els miners del Copperbelt, una sensació que les promeses de modernització havien estat traïdes, i que havien estat rebutjats del grup sencer de la humanitat per tornar a formar part de la “segona classe”, rebutjats i rebaixats al món dels parracs i les barraques, que era on la barrera racial sempre havia indicat que pertanyien els “africans”.

Amb el discurs actual de globalització, de les noves formes d’interconnexió mundial i d’una altra “nova societat mundial emergent”, val la pena considerar breument on situem Zàmbia, i què és el que aquesta història sobre el declivi i l’abjecció ha de dir sobre la naturalesa d’aquest “nou ordre mundial”. El significat del cas zambian, no només il·lustra un procés negatiu de declivi i desconexió que

El desenvolupament sorgit arran de l’explotació minera esdevingué objecte d’un gran nombre d’estudis per part d’antropòlegs, com fou el cas de Monica Hunter i el seu marit Godfrey Wilson que analitzaren les relacions socials entre els treballadors nadius i immigrants en les zones mineres en una recerca pionera que es publicà el 1942 amb el títol de The Economics of Detribalization in Northern Rhodesia.

no ha tingut lloc en molts dels informes més prometedors de la nova economia global. Més enllà d’il·lustrar la part negativa del capitalisme global, el que ha passat a Zàmbia mostra quelcom més fonamental sobre els mecanismes de pertinença, exclusió i abjecció dels quals el sistema contemporani de desigualtat espacial global en depèn.

Quan la barrera racial es va aturar a l’Àfrica colonial, va caure amb certa força damunt els “africans occidentalitzats”: els habitants de les ciutats refinats, ben vestits i educats que desdibuixaven la divisió entre el món “civilitzat” de la primera classe de blancs, i el món suposadament “primitiu” dels negres de segona classe. Van ser precisament ells –els “no del tot / no blancs” (Bhabha 1997)– que amb la seva presència poc natural desestabilitzaven i amenaçaven la jerarquia racial de l’ordre social colonial. I va ser a ells a qui va ferir no només l’exclusió sinó també l’abjecció; el fet de no poder creuar un límit que se’ls havia fet pensar que podrien traspasar. De manera similar, quan la conjuntura entre Àfrica i el món industrialitzat que es representava com una escala global (que anava del món “en vies de desenvolupament” al món “desenvolupat”) ara apareixia com un mur (que separava el “primer món” del “tercer món”), fou en el Copperbelt i llocs semblants –exemples gloriosos de com una Àfrica emergent podia arribar a ser de moderna, urbana i pròspera– que es va experimentar aquest procés que marcava límits amb més agudeses, com una certa forma d’abjecció. L’experiència de l’abjecció no es limitava a sentir-se *exclusos* d’un estatus que mai no havien sol·licitat, sinó també a sentir-se *expel·lits*, expulsats i rebaixats d’aquell estatus per crear un altre límit nou (o novament impermeable). L’abjecció és una experiència que deixa al seu pas tant un sentiment profund de pèrdua com una sensació punyent de continu lligam afectiu a allò que hi ha a l’altra banda del límit. Quan els treballadors de més edat del Copperbelt m’explicaven que havien tingut un bonic esmòquing, que quan eren joves havien anat a un concert dels Ink Spots o que havien menjat costelles en forma de T en un restaurant, expressaven un lligam amb la “primera classe” que havien perdut feia molt de temps però que encara sentien, com si fossin els dolors d’un membre amputat en una època molt llunyana.

Malgrat el discurs de l'adopció de formes de vida occidentals, la societat racista colonial de Rhodèsia del Nord va impedir que els nadius poguessin entrar a formar part de la "societat mundial". Fotografia: Kitwe (c. 1955) esdevingué la principal ciutat de l'antic Copperbelt de Rhodèsia del Nord.

Quan els miners del Copperbelt expressaven el seu sentiment d'abjecció d'un món modern imaginat que hi havia "allà fora", no només lamentaven la manca de connexió, sinó que també articulaven una experiència específica de *desconnexió*, de la mateixa manera que ells descrivien inevitablement la seva pobresa material no com si només es tracés d'una mancança, sinó d'una pèrdua. Quan pensem en el fet que Zàmbia està actualment desconnectada i exclosa en molts sentits del corrent principal de l'economia global, cal recordar que aquesta desconnexió, com la connexió, implica una relació i no l'absència de relació. Els teòrics de la teoria de la dependència van distingir entre l'estat no desenvolupat (una condició d'origen) i l'estat subdesenvolupat (el resultat històric d'un procés actiu de subdesenvolupament). De manera similar, també podem distingir entre estar no connectat (una condició d'origen) i estar desconnectat (el resultat històric d'un procés actiu de desconnexió). Igual que el fet que penjar el telèfon a algú no és el mateix que no haver tingut mai telèfon, la desconnexió econòmica i social que els zambians experimenten en l'actualitat és bastant diferent de la simple manca de connexió. La desconnexió, igual que l'abjecció, implica una relació activa, i haver estat desconnectat implica ser el resultat d'unes *estructures i processos de desconnexió* específics. El que el cas zambià mostra sobre la globalització és com d'important arriba a ser la desconnexió en el "nou ordre mundial" ja que insistentment es presenta com un fenomen de pura connexió.

Redlining global i el nou ordre mundial neoliberal: Zàmbia no és una excepció?

Tal com ha argumentat Neil Smith recentment, malgrat l'"ajustament estructural" agressiu i la celebració retòrica del "capitalisme de lliure mercat, "el que és sorprenent de les dues darreres dècades [a l'Àfrica] és l'expulsió sistemàtica i virtual del capitalisme que ha patit" (1997: 180). De fet, en les 35 pàgines d'un article recent a *The Economist* sobre "L'economia global", no es feia pràcticament cap referència a l'Àfrica, tret d'un apunt superficial sobre l'"amença" als països rics que podien plantejar els "500 milions aproximadament de per-

sones, la majoria provinents del continent africà, que s'arrisquen a quedar fora de l'auge mundial". El continent africà, on les empreses privades han caigut un 25 per cent durant la dècada dels vuitanta, i encara més a la dels noranta, "ha hagut de conèixer de manera massa ràpida els aspectes més agressius del capitalisme de lliure mercat mentre que se li ha denegat en gran mesura qualsevol dels seus beneficis" (p.180,181). Amb mercats financers globals que practiquen el *redlining* i amb unes ajudes governamentals cada cop més reduïdes, gran part de l'Àfrica subsahariana funciona en l'actualitat com un "veritable gueto del capital global" (p.179), una zona d'abjecció econòmica que també és un clar i oportú exemple pels governs del Tercer Món en altres regions, que sense l'espectre de l'"africanització", podrien veure's amb la temptació de posar en dubte el règim del capital de la "correcció econòmica" (Smith 1997; Ferguson 1995).

La possibilitat de practicar el *redlining* a tan gran escala indica que la "flexibilitat" de la qual tant han parlat les noves formes d'economia global implica no només noves formes de connexió sinó també noves formes de desconnexió. Amb una lluita per aconseguir salaris internacionals que va en augment i una pressió per obtenir provisions per l'estat del benestar, tal com apunta Smith (1997: 187), "l'economia global és més eficient que mai a l'hora de desfer-se d'espais superflus d'acumulació: la flexibilitat en inversió i opcions de mercat coincideix amb una nova flexibilitat de desinversió i abandonament". És precisament aquesta "flexibilitat" el que possibilita el *redlining* global, i això fa que la recent desindustrialització de Zàmbia sigui un aspecte de la globalització tan essencial com l'aparició de fàbriques de cotxes a Mèxic o de gratacels de Xangai.

L'experiència de sentir-se exclosos arribà fins a sentir-se expel·lits i expulsats de tot allò que s'havia promès, tot vivint l'experiència de la desconexió cultural, social i econòmica. Fotografia: miners ballant, en cap de setmana, a Copperbelt a la dècada de 1950.

Parlar d'expulsió i abandonament no significa suggerir que en l'actualitat Zàmbia es trobi en certa forma fora del sistema capitalista mundial (i que, per tant, calgui que torni a entrar). Malgrat que ha disminuït força, la indústria minera encara domina l'economia zambiana, i fins i tot, si el pla actual de privatitzacions porta nou capital per a la investigació i el desenvolupament tal com es promet, pot ser que s'ampliï en un futur; i mentrestant els capitalistes continuen aprofitant-se del coure de Zàmbia, si bé altres formes de producció capitalista també són importants. Però aquí la qüestió fonamental és que els espais del declivi i de la desinversió de l'economia contemporània global que han patit l'abjecció i el *redlining* són tant part de la geografia del capitalisme com ho són les zones en alça empresarial i de prosperitat; malgrat que la part exterior del sistema s'acostuma a posar menys de manifest que la part més dèbil. L'expulsió i l'abandonament (en paraules de Smith), la desconexió i l'abjecció (en les meves), tenen lloc dins el capitalisme i no fora. Es refereixen a processos a través dels quals el capitalisme global estableix categories de pertinença i privilegi social i geogràfic, a partir de la creació i el manteniment d'una categoria inqüestionable de no pertinença: es tracta d'un contenidor on s'allotgen els que han estat rebutjats a les portes del "desenvolupament"; residus dels que han estat econòmicament descartats, desestimats i desconnectats –i, per dir-ho clarament, una "segona classe" mundial.

Durant l'època de la "Revolució industrial", va ser el coure el que va connectar Zàmbia amb el món. El món necessitava el coure de Zàmbia, i va ser aquest metall el que va posar la nova nació al mapa del món econòmic, alhora que va proporcionar els guanys d'exportació que ho finançaven tot, des de cotxes per als treballadors urbans a prestigiosos projectes estatals com la companyia aèria Zambia Airways. Però el coure no tan sols connectava Zàmbia econòmicament sinó que també proporcionava un símbol gràfic molt clar d'una forma de connexió mundial específicament moderna. Les barres de cable de coure que produïen les refineries zambianes connectaven el món literalment, a través de cables de telèfon i electricitat que formaven una xarxa que s'anava ramificant ràpi-

dament per tot el planeta. Des del programa d'electrificació rural soviètic, passant pel projecte nord-americà del Tennessee Valley Authority, fins als programes d'electrificació dels assentaments urbans creats en temps de l'apartheid per gent de raça negra a Sud-àfrica, l'electrificació sembla que ha proporcionat al segle XX el símbol més viu de modernització i desenvolupament. A l'hora de combinar una imatge poderosa de connexió universal en una xarxa nacional amb el motiu clàssic de la il·luminació de la foscor propi de la Il·lustració, l'electrificació ha jugat un paper simbòlic per a l'estat modernista (que ha estat expressat de manera molt gràfica amb el comentari de Lenin que els camperols soviètics "endarrerits" podien millorar si fonien prou campanes d'esglésies per fabricar cables de coure i poder instal·lar una bombeta a cada poble (Coopersmith 1992: 154-5)).² El cas no va ser diferent a Zàmbia, on l'electrificació dels pobles va esdevenir un símbol convincent d'inclusió, un signe que els africans també es podien enganxar a la "nova societat mundial".

En l'actualitat, els pobles miners del Copperbelt encara tenen connexió elèctrica. Però el servei és intermitent perquè l'equip sovint s'espatlla i de tant en tant els cables de corrent de coure desapareixen per ser venuts com a ferralla. I encara més, com que molt pocs habitants poden pagar les factures mensuals d'electricitat, els electrodomèstics es deixen de fer servir i les dones acaben cuinant amb focs de carbó que omplen de fum els cels dels pobles cada matí.

Avui dia, la interconnexió global ja no depèn tant del coure. El desenvolupament de fibres òptiques i de la tecnologia de la comunicació per satèl·lit, per exemple, fa que ja no es necessitin tants cables de coure per al telèfon. Aquest "avenç" de la connectivitat global és, de fet, un dels factors que ha desencadenat la dràstica marginació econòmica de

Les expectatives creades a Zàmbia pel desenvolupament de l'explotació dels metalls no es van assolir, fins al punt que, en ple segle XXI, l'avenç de la interconnectivitat global ha marginat encara més els zambians per la manca d'infraestructures de comunicació. Fotografia: Luanshya, una de les més típiques ciutats mineres sorgides a la dècada de 1920.

Zàmbia; el món “exterior” es pot connectar cada cop més sense dependre del core zambià (Mike-sell 1988: 40).³ Irònicament, doncs, la revolució de la comunicació que generalment sembla que “connecta el planeta” juga un paper petit però important a l'hora de desconnectar Zàmbia.

Hi ha un punt fonamental en aquest petit detall. I és que el que hem passat a conèixer com a globalització no és només un procés que connecta el món, sinó un procés que també el separa. Crea noves desigualtats malgrat que també introdueix nous punts en comú i línies de comunicació. I crea noves maneres actualitzades no només de connectar llocs sinó també de passar-hi de llarg i ignorar-los.

Hem de recordar que la majoria de zambians mai a la vida no han fet una trucada telefònica. Actualment, de fet, dos de cada tres humans vius poden dir el mateix, segons una estimació.⁴ Amb les noves tecnologies, les telecomunicacions es distribuïran de manera més igual, o seran fins i tot realment universals? Segons un informe recent, almenys la tecnologia dels telèfons mòbils promet no “connectar” les masses africanes sinó més aviat fer obsoleta la idea que aquestes masses necessiten estar “connectades”: l'article inclou que moltes de les parts més pobres del món, potser mai no arribaran a estar connectades amb una línia telefònica (*The Economist* 1993). Donat que la tecnologia de la telefonia mòbil permet que els negocis i les elits ignorin els sistemes de telefonia nacional limitats i sovint amb un funcionament poc fiable, i facin els seus negocis a través de la connexió per satèl·lit més moderna, s'evita la idea d'una xarxa universal de core que ofereixi servei a tothom.

Malgrat tots els seus defectes, la “societat del nou món” que Wilson descrivia, implicava una promesa d'universalitat i fins i tot d'igualtat total que sorprenentment no apareix a la imatge actual del “nou ordre mundial”. És cert que quant a modernització, alguns països estaven “endarrerits” però se suposava que tots tenien les eines per “posar-se al dia” tard o d'hora. I Zàmbia no era cap excepció. Els països de “segona classe” podien (la història els prometia) arribar a l'estatus de “primera classe” i segur que tard o d'hora ho aconseguïen. Avui dia, encara hi ha ideòlegs del desenvolupament que

parlen d'aquesta promesa, però sense estar-ne massa convençuts. Ja és prou característic el fet que *The Economist* descartés tan alegrement aquests 500 milions “aproximadament” de problemàtics que de manera inexplicable han deixat escapar la locomotora del creixement global. Aparentment, en el “nou ordre mundial” neoliberal, Zàmbia (juntament amb la majoria de la resta del continent africà) hauria de ser una excepció.

Molta de la gent del Copperbelt amb la que vaig parlar ho entenien molt bé això –entenien que en la nova distribució global, “Àfrica” estava assolint la categoria d'abjecció. Em vaig adonar que quan volien expressar els seus problemes –descriure el seu patiment, demanar ajuda, explicar com d'humiliants arribaven a ser aquelles circumstàncies– es descrivien a si mateixos no com a zambians sinó com a africans. D'una banda, el terme evocava totes les imatges associades amb Àfrica en el discurs dels mitjans de comunicació internacionals contemporanis: imatges de pobresa, fam i guerra; refugiats, caos i organitzacions benèfiques. Per l'altra, evocava l'antic ús colonial de l'africà, de categoria racial

2. Després d'una trobada el 1920, H. G. Wells va dir que “Lenin, que com a bon ortodox marxista denuncia totes les “Utopies”, ha sucumbit finalment a una Utopia, la Utopia dels electricistes” (Coppersmith 1992: 154).

3. Amb això no vull dir que la reducció de la quantitat de core que es fa servir per a les tecnologies de la comunicació sigui el factor principal, però sí que es tracta clarament d'un dels factors que provoquen el declivi de la indústria del core a Zàmbia. Faig esment de la connexió només per destacar algunes de les ironies associades amb el procés de globalització aparentment universal.

4. La xifra (que òbviament s'ha d'agafar amb reserves perquè no consten proves directes) va aparèixer al *Harper's* (1997).

*D'uns anys ençà,
la crítica sobre el
que ha significat el
desenvolupament a
Àfrica ha fet que es
qüestioni, cada cop més,
la convergència amb
Occident en àmbits com
la industrialització, el
mercat, l'empresa
privada, etc. Fotografia:
una plaça actual a
Kitwe (Zàmbia).*

estigmatitzada. Posar les dues connotacions juntes implicava, desgraciadament, tornar a imposar l'antic i menyspreat estatus de "segona classe" però dins d'un nou ordre macropolític. Tal com ho va dir un home gran després d'explicar el patiment que li havia representat la caiguda del seu país: "Ara només som africans pobres" (vegeu també Ferguson 1997).

El final del desenvolupament

Recentment, una sèrie d'analistes crítics han anunciat el final de l'"era del desenvolupament."⁵ Per Wolfgang Sachs, editor de l'obra crítica *The Development Dictionary* (1992) que tanta influència ha tingut, avui dia el projecte de desenvolupament "s'aguanta com unes ruïnes en el paisatge de l'intel·lecte", una errada desastrosa que ara ha quedat "obsoleta", "caducada en la història" (1992: 1,2). És cert que el desenvolupament no ha sabut proporcionar el creixement econòmic i la modernització sociocultural que prometia, però bàsicament el que ha passat és que el model de desenvolupament ja no convenç. Econòmicament, segons Sachs, en el supòsit que tot el planeta consumís els nivells del Primer Món s'originaria un desastre ecològic, per no dir que seria impossible. I quant a l'aspecte social i cultural, el desenvolupament només ofereix una occidentalització que no es pot dissimular, una monocultura global colonitzant que fa desaparèixer la riquesa "tradicional" mundial dels diversos modes de vida locals. Fins al punt que els habitants del Tercer Món han buscat desenvolupament per si mateixos, i en aquest sentit s'han equivocat; els esquemes de desenvolupament només han proporcionat "la base cognitiva per a [una] autocompassió patètica" (1992: 2) que ha resultat contraproductiu i que no hauria de continuar.

De manera similar, Esteva argumenta que el desenvolupament ha portat els habitants del Tercer

Món a "ser esclaus de les experiències i somnis d'altres" (Esteva 1992: 7). Quan el president dels Estats Units Harry Truman va titllar dos bilions de persones de "subdesenvolupats" el 1949, "van deixar de ser el que eren, en tota la seva diversitat, i es van convertir en un mirall invertit de la realitat dels altres: un mirall que els minimitza i els envia al final de la cua, un mirall que defineix llur identitat, que en realitat és la d'una majoria heterogènia i diversa, simplement en els termes d'una minoria homogeneïtzant i tancada." (Esteva 1992: 7)

Segons Esteva, el món funcionaria millor sense aquest concepte (que en qualsevol cas està "condemnat a extingir-se" (1992: 7), i si comencés a emular els que es troben al marge de l'economia capitalista i que rebutgen les "necessitats" imposades per la visió econòmica del desenvolupament. Són aquells que estan reinventant un món sense escassetat (semblant a la "societat rica original" de Sahlins de caçadors i recol·lectors) (1992: 19-22).⁶

Hi ha raons per dubtar d'aquestes generalitzacions excessives sobre el final del desenvolupament. Està clar que les idees del desenvolupament, que sovint són inamovibles, actualment predominen en moltes parts del món, potser en especial a les zones que darrerament han experimentat una ràpida expansió econòmica, com moltes parts de l'Est i Sud-est asiàtic. No obstant això, la "crisi" que recentment ha afectat molts països de la regió pot sacsejar aquesta fe en el desenvolupament. Teòricament, es pot ser recelós davant les crítiques de les teleologies lineals inevitables i de les progressives successions d'èpoques que transcorren a partir de construir les seves teleologies lineals inevitables i les progressives successions de les èpoques, igual que tantes narratives contemporànies "post" i "final de...".⁷ Però està clar que en els darrers anys la fe indubtable que hi havia en el desenvolupament (considerat una recepta universal contra la pobresa i la desigualtat) ha patit un revés. Com a

mínim a l'Àfrica i a altres parts del món, hi ha un trencament real amb les expectatives i tot allò que era segur i que havia fet possible l'era del desenvolupament. El fet que l'estat hagi "retrocedit", que ja no s'ambicioni la industrialització, el compromís amb el que eufemísticament es coneix com "forces de mercat" i l'"empresa privada", i la trencadissa de les expectatives de convergència econòmica amb Occident, tot plegat s'ha unit per crear un final molt real, com a mínim pel que fa a impressions i expectatives, de, si més no, les versions més ambiciosos del projecte de desenvolupament a Àfrica.

Es tracta d'una qüestió que cal celebrar? Crítics com Sachs i Esteva opinen que sí de manera rotunda. Segons ells, el desenvolupament ha tergiversat la visió que la gent té de la pròpia història, ha imposat els valors i ideals eurocentristes i ha desplaçat moltes maneres de fer locals. Segons aquests crítics, com més aviat desaparegui millor. Aquesta postura és molt recomanada. Veritablement, no hi ha cap raó perquè els habitants dels antics territoris colonials hagin d'acceptar una convergència econòmica i cultural amb Occident (ja sigui tenir un cotxe, portar vestits fets a Londres o tenir una "família moderna") com la màxima mesura per aconseguir el progrés; els crítics tenen força raó quan ataquen l'etnocentrisme d'aquesta assumpció i assenyalen la seva contingència històrica (vegeu l'excel·lent crítica d'Escobar (1995)). A més, la degradació ecològica i humana creada a partir del que es coneix com societats "excessivament desenvolupades" és massa evident; no està clar que aquestes societats constitueixin un model que calgui imitar. També es pot demostrar, tal com he provat de fer en el meu darrer estudi (Ferguson 1994), que la problemàtica conceptual del desenvolupament ha servit, en exemples concretes i a través de mecanismes especificables, de "màquina antipolítica" (en paraules meves) que sistemàticament no reconeix i despolititza les interpretacions de les vides i els problemes de la gent que viu en el que fa temps que es coneix com el Tercer Món.

Però sembla ser que crítics com Sachs i Esteva no recorden que l'aparell conceptual del desenvolupament després de la Segona Guerra Mundial no va crear la desigualtat global d'un sol cop, sinó que

va proporcionar noves maneres d'organitzar i legitimar una desigualtat massa real que ja estava ben establerta. No va ser el discurs de Truman del 1949 el que va fer que l'Àfrica i altres territoris colonials anessin a ocupar "l'últim lloc de la cua", com suposa Esteva; les conquestes, el govern colonial i segles de violència rapaç i d'explotació econòmica van fer que ja hi fossin. El "desenvolupament" se situava al capdamunt de les jerarquies geopolítiques ja existents; no va crear desigualtats entre nord i sud ni les va desfer, però sí que va proporcionar una sèrie d'eines conceptuais i d'organització per manipular aquestes desigualtats, legitimar-les i a vegades per rebatre i negociar-ne les condicions (vegeu Bose 1997; Cooper 1997; Cooper and Packard 1997; Gupta 1997, 1998). Pel que fa a desenvolupament, la posició de subordinació que s'atribueix al Tercer Món no va ser producte de la imaginació ni una mera il·lusió eurocentrista, sinó que reflectia una realitat políticoeconòmica irresoluble que no podia ni pot desaparèixer només pel fet de desitjar-ho. Els habitants del Tercer Món que creuen que són "els últims de la cua" no són, doncs, víctimes d'una confusió autodestructiva i no se'ls ha de renyar per llur "llastimosa autocompassió."

Tampoc no hi ha cap raó perquè haguem de relacionar l'acabament previsible del desenvolupament amb qualsevol alliberament o nova autonomia com els crítics es declinen a pensar. Donat que si el desenvolupament no va inaugurar les desigualtats que

5. A més dels autors que s'estudien aquí, vegeu l'estudi d'Escobar (1995), de gran importància, que també anuncia una "era postdesenvolupament", o l'obra recent *The Post-Development Reader* (Rahnema 1997); vegeu també Marglin and Marglin 1990, i Nandy 1988.

6. Per consultar l'assaig sobre *original affluent society* vegeu Sahlins 1972. Per a una crítica contundent, vegeu Wilmssen 1989.

7. A través d'aquestes reinscripcions iròniques de la teologia modernista, la necessitat contemporània d'arribar a un acord amb el fracàs del modernisme (és a dir, postmodernisme (una conseqüència del modernisme)) es transmuta de manera rutinària en una nova època evolutiva (postmodernitat, el següent esglaó de l'escala) i amb una visió pròpia del món "actualitzada" ("Postmodernisme," allò "més actual" molt adequat per al capítol final del llibre de text de la teoria social), i, de fet, la seva metanarrativa d'aparició triomfalista.

va organitzar, tampoc podem esperar que pel fet de desaparèixer, les elimini de cop i volta. De la mateixa manera que l'acabament d'una manera d'organitzar i legitimar una jerarquia global (el colonialisme) no va fer desaparèixer la desigualtat sinó que va reconfigurar-la, la desintegració (molt parcial) d'una altra (el "desenvolupament") també inaugura no un altre regne sense escassetats ni jerarquia global, sinó una nova modalitat de desigualtat global.

Aquí també podríem fer constar el fet etnogràfic que pels treballadors del Copperbelt (i, sospito que per molts altres del continent), el final de "l'era del desenvolupament" s'ha viscut no com un alliberament sinó com una traïció. La "societat mundial" que Godfrey Wilson va anticipar ha quedat fora de joc. I els zambians han hagut de sentir dir que són, i seran en un futur previsible, simplement uns "pobres africans". Que la història del desenvolupament sigui un mite, i en alguns aspectes una trampa, no significa que la brusca retirada del que el desenvolupament prometia hagi estat més fàcil, o menys tràgica per aquells que se'ls han frustrat les esperances i il·lusions legítimes. Si més no, el "desenvolupament" va posar el problema de la desigualtat global sobre la taula i es va considerar un problema; amb la història del desenvolupament considerada a hores d'ara "antiquada", la desigualtat global es considera, cada cop més, no un problema sinó simplement un fet naturalitzat.

En aquest context, el fet de celebrar l'acabament del desenvolupament és una reacció inadequada tant intel·lectualment com políticament. Sense un compromís constant amb els problemes de la desigualtat global, hi ha un perill real que el que Watts (1995) ha anomenat crítiques d'"antidesenvolupament" ajudin i instiguin l'abjecció global actual que hi ha a l'Àfrica. Les qüestions clau en aquest moment tenen menys a veure amb els errors de l'època del desenvolupament d'Àfrica i més amb el que ve després. I la celebració dels moviments socials en una "era postdesenvolupament" a vegades oculta el fet que les noves institucions polítiques i econòmiques que avui governen l'economia política global són sovint fins i tot menys democràtiques i més explotadores que les seves antecessores. Actualment, no tan sols les organit-

zacions internacionals com l'FMI, el Banc Mundial i l'Organització Mundial de Comerç, sinó que també les ONG, els moviments socials i la "societat civil" participen en noves formes transnacionals de governabilitat que caldria examinar de la mateixa manera que es va fer amb el "desenvolupament" en el passat (Ferguson 1995, pròxima publicació; cf. Watts 1995).

A nivell més conceptual, si la història modernista del desenvolupament ha perdut tota credibilitat, la qüestió més urgent no seria si hem de lamentar o celebrar aquest fet, sinó com podem reconfigurar el camp intel·lectual de manera que tornem a la desigualtat global el seu estatus de "problema" sense restablir les teleologies i etnocentrismes de la metanarrativa del desenvolupament. En resum, què hi ha després del "desenvolupament" –tant com a marc intel·lectual i cosmològic per aconseguir una interpretació i explicació, com també com a programa polític progressista per respondre a les errades econòmiques i socials desastroses?

A l'hora de buscar resposta a aquesta qüestió, caldria pensar seriosament en les desviacions i en els canvis de rumb no lineals que han caracteritzat la història recent de Zàmbia. Allò que es considerava endarrerit i que estava desapareixent, ara sembla que sigui fonamental. Moore i Vaughan, per exemple, han constatat en un estudi sobre la província del Nord de Zàmbia, que el mètode de conreu d'artigatge, conegut amb el nom de citemene, i que durant molt de temps s'havia considerat agricultura "endarrerida", s'utilitza i funciona a la dècada dels noranta quan la majoria d'agricultors la incorporen a les seves tècniques agràries – no per provar de recrear el passat sinó per poder afrontar les incerteses del present (Moore and Vaughan 1994: 234). De fet, argumenten que com a símbol de flexibilitat i diversificació, l'"antic" mètode citemene satisfà tant les demandes actuals com probablement, les futures.

He donat arguments similars en el meu llibre (Ferguson 1999). La mobilitat laboral urbana/rural que s'havia considerat incompleta o pròpia de la modernitat mal desenvolupada i que no aconseguia la proletarització completa, sembla que avui està més adaptada que mai a les condicions actuals

El fracàs del model de desenvolupament ha significat que, entre molts zambians, les expectatives de progrés s'hagin transformat, fins al punt que els paràmetres occidentals (per exemple, creixement continuat) es deixen de costat. Fotografia: músic del Kitwe Ng'umbo Kalela Team en una cerimònia tradicional a Lubwe (Zàmbia) (1999). © Jifumbe T. Mgala.

i probablement a les futures, mentre que la “línia principal” d’urbanització permanent es considera un anacronisme (cap. 2). De la mateixa manera, en la cultura urbana, és un localisme “antiquat” que preval entre els miners del Copperbelt d’avui dia (cap. 3 i 4), mentre que el cosmopolitanisme “modern” no té opcions (cap. 6). I la família nuclear “moderna” que se suposava que representava el futur inevitable de la domesticitat urbana, ha demostrat que també és un bitxo estrany, envoltada per una sèrie d’estratègies domèstiques suposadament endarrerides i patològiques que s’adiuen més a les condicions contemporànies (cap. 7).

De la mateixa manera, podríem tornar a revaluar el lloc dels que durant molt de temps s’han considerat “gorrers” del Copperbelt: els aturats i “inútils” *lambwaza*. Són els hereus dels antics i “ganduls” *lambes*:⁸ originàriament els *lambes* són un grup ènic de la zona rural i escassament poblada de l’àrea del Copperbelt, que estan ènicament estereotipats com a ganduls i mandrosos (Siegel 1989). El costum dels *lambes* dels primers temps d’esperar el compost “de manera poc productiva” va originar descripcions desdenyoses del tipus (citat a Rhodèsia 1956: 7): “un poble degradat en un sòl degradat, una raça de ‘gorrers’ que habiten els abocadors de les mines, venedors ambulants de productes de poca importància, del vici i la virtut de les seves mullers.”

Tanmateix, es considera que els *lambwaza* actuals –venedors ambulants i gorrers de qualsevol grup ènic– “estan al dia” tal com s’han adaptat a les condicions contemporànies urbanes, igual que qual-

sevol altre grup. Aquesta afirmació no significa que estigui d’acord amb la tendència que he criticat en un altre document (Ferguson 1999: 157-8) d’aplaudir incondicionalment les habilitats que els pobres urbans tenen per afrontar les situacions i la vitalitat de l’anomenat sector informal; aquesta tendència pot acabar de manera massa fàcil encobrint o romantitzant la pobresa i l’atur. Però tampoc ens justifiquem en assumir que aquest grup sovint estigmatitzat constitueix una classe fracassada i marginal a la perifèria de la “línia principal” de la classe treballadora estable. Ja que els habitants urbans d’aquesta categoria tan gran i diversa (que només tenen en comú llur dependència en un cert tipus d’improvisació social i econòmica) no són simplement fracassats o víctimes; si de cas, representen una alternativa urbana especialment viable i durable en els temps actuals (cf. MacGaffey 1991; White 1990). Almenys alguns se’n van sortir millor en les èpoques difícils de finals dels anys vuitanta que molts dels que tenien “feines reals”.⁹

En tot això, el que sorgeix és una nova consideració del que Stephen Jay Gould (1996) anomenaria la *full house* de diferents estratègies urbanes –aquest *bush* (o zona) de variació coexistent que es ramifica copiosament– i una revaluació corresponent de formes de vida, que una narració més lineal i progressiva enviaria al passat (vegeu la discussió de Gould (1996) sobre l’alternativa basada en la variació, una alternativa a les narratives evolutives teleològiques de Ferguson 1999: 42-3). Ja que els “carrerons sense sortida” del passat continuen tornant com les “línies principals” que porten al futur i que ens deceben contínuament. Això és el que atorga a la història recent del Copperbelt aquesta qualitat “recursiva” (tal i com Moore i Vaughan (1994) han observat a la província del Nord de Zàmbia), una reiteració contínua de temes familiars, mentre que els antics i suposadament oblidats costums, patrons i fins i tot polítiques, tornen a aflorar quan menys ens ho esperem.¹⁰

De tot plegat en pot sorgir una nova manera de conceptualitzar la vida urbana. Una nova conceptualització que valori la multiplicitat, la variació, la improvisació i l’oportunitisme i que desconfiï de modes de pràctica fixats i unitaris i de seqüències de fases lineals. Els zambians urbans han arribat,

Les contradiccions provocades pel sistema econòmic, social, cultural i polític sorgit en la colonització i en la descolonització han provocat que les imatges "tradicionals" d'Àfrica restin ben vives i presents en els mitjans de comunicació internacionals: caos, guerra, fam... Fotografia: mercat actual a Kitwe (Zàmbia).

pel seu propi peu, a un acord al qual els estudiosos també hi han arribat recentment: la deducció que la modernitat global no es caracteritza per un simple uniformisme eurocentrista, sinó per una sèrie de complexes alternatives socioculturals coexistents (Appadurai 1996), i que una gestió eficaç no depèn tant del domini d'una sèrie unitària de formes culturals i socials "modernes" com de saber negociar una gran multitud de variants contemporànies en l'habilitat i la lluita per viure.

Segons el meu parer, també és possible que es detecti una mutació fonamental en la manera que la gent parla del canvi històric i econòmic a la zona. Quan en els darrers anys he sentit els zambians parlar de les diferents parts del continent africà, per exemple, em fa la sensació que ja no parlen de si un lloc o altre està més avançat o endarrerit, que progressa més ràpidament o més lentament. Per contra, la gent tendeix a parlar d'allò que fa referència a fluctuacions no lineals d'"amunt" i "avall" (com a: Moçambic està molt malament en aquests moments, però m'han dit que Tanzània està a l'alça" o "El Congo fa molt de temps que està avall, segur que pujarà ben aviat") o quant a buits de mercat i oportunitats particulars que poden oferir una mica d'espai aquí o allà. Aquests usos evocuen menys la marxa del progrés que un butlletí meteorològic actualitzat: les bones i males temporades van i vénen, el secret està a mantenir-se al corrent i treure'n el màxim profit. El postmodernisme, i en un sentit literal, aquest nou estil d'entendre és conduït per una lògica pragmàtica, la necessitat d'arribar a un acord amb el món social que ja no es pot entendre segons les velles escriptures.

Els estudiosos podrien aprendre d'aquest exemple. Es pot estar en contra de la idea que els processos econòmics són realment com el temps: del tot insensibles a les intencions dels humans i més enllà del control de l'home. Posar les coses d'aquesta manera seria naturalitzar el fenomen econòmic i ocultar el fet que sempre són productes de l'activitat humana, lligats a tota hora a pràctiques polítiques i sempre subjectes a canvi (Ferguson 1995).¹¹ Però els intents de la població corrent per identificar els canvis que han estat vivint de manera no lineal i no teològica i prendre's seriosament tot el ventall de multiplicitat i variació de la vida

social, encara ens poden ensenyar molt. Des del punt de vista polític, certament, hi hauria una gran necessitat per trobar noves maneres de plantejar la política "progressista" en una època en què cal posar el mot entre cometes. Les teleologies lineals en les quals pràcticament tots els programes d'esquerres liberals i convencionals s'han recolzat, no ens duren gaire lluny a l'hora d'abordar els reptes que han sorgit a les polítiques contemporànies de la desigualtat global, en el Copperbelt o a qualsevol altre lloc.

Però dir que cal interrogar de manera crítica les idees populars de progrés no vol dir que la igualtat o la millora social siguin conceptes antics o ridículs. Més enllà de celebrar el desenvolupament postmodern o del final d'aquest, hi ha una sèrie de grans reptes: com es poden dirigir els moviments polítics igualitaris i democràtics als processos econòmics i socials transnacionals que sobrepassen el control dels estats nació mentre connecten i enriqueixen algunes regions i classes socials i desconnecten, empobreixen i n'abjeccionen d'altres (Escobar i Álvarez 1992; Ferguson, pròximament; Gupta 1998)? Com es pot tornar a formular la responsabilitat dels ciutadans, organitzacions i governs del Primer Món davant les regions i pobles empobrits i afectats per desastres de manera que s'evitin les limitacions conegudes de les modalitats de poder de desenvolupament i humanitàries (Malkki 1995)? Com podem reconèixer les obligacions històriques i ètiques de connexió, responsabilitat, i fins i tot, culpa que relaciona la riquesa i seguretat occidentals amb la pobresa i la inseguretat africana en una època en què la xarxa moderna d'una connectivitat universal del core s'ha començat a desintegrar?

Al final d'aquesta època de modernitat hem d'afrontar aquests problemes conceptuals i polítics tan impressionants, tant els que els lamenten com els que els celebren. Tal i com els habitants del Copperbelt saben, el fet que el projecte de modernitat s'hagi capgirat no és una tria intel·lectual i alegre sinó un esdeveniment socioeconòmic obligat i indiscutible. Mentre que les conseqüències intel·lectuals són profundes per a tots, aquest fet afecta els treballadors del Copperbelt molt més directament que als estudiosos del Primer Món;¹² i vist des del punt estratègic del Copperbelt és tan divertit com un desastre inevitable. Que la visió des del Copperbelt sigui tan diferent de la que es disposa entre els estudiosos no és cap excusa; és cert que de l'experiència dels homes i dones que van veure com la "Revolució Industrial" apareixia i desapareixia en l'espai de temps de la vida d'una persona, no en sortiran solucions màgiques a les qüestions i problemes desesperants que han aparegut aquí. Però en un moment en què els academicistes del Primer Món parlen potser una mica massa confiats de la globalització o la postmodernitat i una mica massa alegrement de "la desaparició de les metanarratives" o del "final del desenvolupament", deu ser positiu observar un lloc on la globalització de l'economia s'ha experimentat com una desconexió i abjecció, i on el final del projecte universalitzador de la modernitat que tant s'ha celebrat, ha significat el final de la possibilitat d'igualtat per al continent africà, i tornar a restablir una barrera racial global que bloqueja l'accés al món de la "primera classe".

No és ni versemblant ni desitjable un retorn a la teleologia modernista, una narrativa nova i esplèndida que localitzés els indicis d'una Àfrica que un cop més "emergís" de les cendres del desastre de "desenvolupament" africà. La narrativa de la modernització ha estat sempre un mite, una il·lusió i sovint, fins i tot, una mentida. Cal que aprenguem a passar sense això. Però si el rebuig dels acadèmics a la modernització i el desenvolupament no és per reproduir a un altre nivell les desconexions globals de capital, la migració i els fluxos d'informació, l'hem de substituir per altres maneres d'entendre les relacions de connectivitat història i responsabilitat ètica i política que vinculi Àfrica amb la resta del món. Si els que, de bona fe, han sobre-

viscut l'argument agonitzant i fracassat del desenvolupament i la modernització no poden ser desconectats i abjectats del nou ordre mundial, caldrà trobar noves maneres de pensar en el progrés i la responsabilitat en les conseqüències del modernisme.

8. Debra Spitulnik ha suggerit (comunicació personal) que és probable que la paraula *lambwaza* derivi de l'arrel *Lamba*, en combinació amb el francès *ois*, que alhora és una terminació de paraula en francès molt corrent (com a *chinois*, *bourgeois*, etc.) i el morfema francès que connota inactivitat i ganduleria (com a *oiseux* (mandrós, inútil) i *oisif* (gandul, aturat)). Si això és correcte, el significat original de *lambwaza* es relacionaria tant amb un grup ètnic concret (els *Lamba*) com amb un tret estereotipadament associat a aquest grup ("ganduleria"). No obstant això, en el meu camp de treball no vaig observar cap relació especial entre els *lambes* i el terme *lambwaza*, que es referia a qualsevol jove sense feina que mandreja per la ciutat.

9. No puc dir res més d'aquest grup interessant, ja que no els he estudiat de manera sistemàtica (potser perquè jo també tenia una sèrie de suposicions sobre les línies principals i les perifèries incidentals).

10. Compareu l'exposició deliberadament "re-cursiva", sobretot a l'hora de tractar els llegats de l'RLI a Ferguson 1999.

11. Aquesta naturalització de la lògica d'un "sistema complex" té lloc en els usos de "teoria de la complexitat" dels economistes, tal com es pot observar a l'anàlisi crítica de Maurer (1995).

12. Aquí parlo dels estudiosos del Primer Món, perquè malauradament, els estudiosos zambians han experimentat la crisi econòmica que he descrit, de manera molt directa. Una de les il·lustracions més vives (almenys per a un acadèmic) de l'abjecció i la desconexió que he provat de descriure es pot observar si visiteu la biblioteca de la Universitat de Zàmbia. Aquesta, que havia estat una biblioteca universitària excel·lent que podia permetre's una bona investigació en un ampli ventall de camps, semblava (almenys quan la vaig veure per últim cop) una espècie de museu desolat, sense gairebé cap llibre nou ni subscripcions periòdiques actuals. Els sous dels professors universitaris de Zàmbia, cap a l'any 1989 havien baixat tant que aquests només podien sobreviure si tenien dos o tres feines més i/o si recorrien a l'agricultura de subsistència

BIBLIOGRAFIA

- APPADURAI, ARJUN. (1996) *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- BHABHA, HOMI K. (1997) Of Mimicry and Man: The Ambivalence of Colonial Discourse. In *Tensions of Empire: Colonial Cultures in a Bourgeois World*. Frederick Cooper and Ann Laura Stoler, eds. Berkeley: University of California Press.
- BORNEMAN, JOHN. (1996) Until Death Do Us Part: Marriage/Death in Anthropological Discourse. *American Ethnologist* 23(2): 215-35.
- BOSE, SUGATA. (1997) Instruments and Idioms of Colonial and National Development: India's Historical Experience in Comparative Perspective. In *International Development and the Social Sciences: Essays on the History and Politics of Knowledge*. Frederick Cooper and Randall Packard, eds. Berkeley: University of California Press.
- COOPER FREDERICK. (1997) Modernizing Bureaucrats, Backward Africans, and the Development Concept. In *International Development and the Social Sciences: Essays on the History and Politics of Knowledge*. Frederick Cooper and Randall Packard, eds. Berkeley: University of California Press.
- COOPER FREDERICK, AND RANDALL PACKARD. (1997) Introduction. In *International Development and the Social Sciences: Essays on the History and Politics of Knowledge*. Frederick Cooper and Randall Packard, eds. Berkeley: University of California Press.
- COOPERSMITH, JONATHAN. (1992) *The Electrification of Russia, 1880-1926*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- ECONOMIST, THE. (1993) Telecommunications Survey. *The Economist* 329 (7834): 68ff. (supplement).
- ESCOBAR, ARTURO. (1995) *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- ESCOBAR, ARTURO, AND SONIA ALVAREZ, EDS. (1992) *The Making of Social Movements in Latin America: Identity, Strategy, and Democracy*. Boulder, CO: Westview Press.
- ESTEVA, GUSTAVO. (1992) Development. In *The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power*. W. Sachs, ed. London: Zed Books.
- FERGUSON, JAMES. (1994) *The Anti-politics Machine: "Development", Depoliticization, and Bureaucratic Power in Lesotho*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- (1995) From African Socialism to Scientific Capitalism: Reflections on the Legitimation Crisis in IMF-ruled Africa. In *Debating Development Discourse: Institutional and Popular Perspectives*. D. B. Moore and G. J. Schmitz, eds. New York: St. Martin's Press.
- (1997) The Country and the City on the Copperbelt. In *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*. Akhil Gupta and James Ferguson, eds. Durham, NC: Duke University Press.
- (1999) *Expectations of Modernity: Myths and Meanings of Urban Life on the Zambian Copperbelt*. Berkeley: University of California Press.
- Forthcoming. Transnational Topographies of Power: Beyond "the State" and "Civil Society" in the Study of African Politics.
- GOULD, STEPHEN JAY. (1996) *Full House: The Spread of Excellence from Plato to Darwin*. New York: Harmony Books.
- GUPTA, AKHIL. (1997) Agrarian Populism in the Development of a Modern Nation (India). In *International Development and the Social Sciences: Essays on the History and Politics of Knowledge*. Frederick Cooper and Randall Packard, eds. Berkeley: University of California Press.
- (1998) *Postcolonial Development: Agriculture in the Making of Modern India*. Durham, NC: Duke University Press.
- HANNERZ, ULF. (1996) *Transnational Connections: Culture, People, Places*. New York: Routledge.
- HARPER'S. (1997) Harper's Index. *Harper's* 294 (1764): 15.
- KRISTEVA, JULIA. (1982) *Powers of Horror: An Essay on Abjection*. New York: Colombia University Press.
- MACGAFFEY, JANET. (1991) The Real Economy of Zaire: *The Contribution of Smuggling and Other Unofficial Activities to National Wealth*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- MALKKI, LIISA H. (1995) Speechless Emissaries: Refugees, Humanitarianism, and Dehistoricization. *Cultural Anthropology* 11(3): 377-404.
- MARGLIN, FREDERIQUE APFFEL, AND STEPHEN MARGLIN, EDS. (1990) *Dominating Knowledge: Development, Cultura, and Resistance*. New York: Oxford University Press.
- MAURER, BILL. (1995) Complex Subjects: Offshore Finance, Complexity Theory, and the Dispersion of the Modern. *Socialist Review* 25(3-4): 113-45.
- MIKESSELL, RAYMOND F. (1988) *The Global Copper Industry: Problems and Prospects*. London: Croom Helm.
- MOORE, HENRIETTA L., AND MEGAN VAUGHAN. (1994) *Cutting Down Trees: Gender, Nutrition, and Agricultural Change in the Northern Province of Zambia, 1890-1990*. London: Heinemann.
- NANDY, ASHIS, ED. (1988) *Science, Hegemony, and Violence: A Requiem for Modernity*. Tokyo: United Nations University.
- RAHNEMA, MAJID, WITH VICTORIA BAWTREE, EDS. (1997) *The Post-Development Reader*. London: Zed Books.
- RHODESIA, GOVERNMENT OF NORTHERN. (1956) *Report of a Soil and Land-Use Survey: Copperbelt, Northern Rhodesia*. Lusaka: Department of Agriculture.
- SACHS, WOLFGANG, ED. (1992) *The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power*. London: Zed Books
- SAHLINS, MARSHALL. (1972) *Stone Age Economics*. Chicago: Aldine Publishing Co.
- SIEGE, BRIAN V. (1989) The "Wild" and "Lazy" Lamba: Ethnic Stereotypes on the Central African Cooperbelt. In *The Creation of Tribalism*. Leroy Vail, ed. Berkeley: University of California Press.
- SMITH, NEIL. (1997) The Satanic Geographies of Globalization: Uneven Development in the 1990s. *Public Culture* 10(1): 169-89.
- WATTS, MICHAEL. (1995) "A New Deal in Emotions": Theory and Practice and the Crisis of Development. In *Power of Development*. Jonathan Crush, ed. New York: Routledge.
- WHITE, LUISE. (1990) *The Comforts of Home: Prostitution in Colonial Nairobi*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wilmsen, Edwin N. (1989) *Land Filled with Flies: A Political Economy of the Kalahari*. Chicago: University of Chicago Press.
- WILSON, GODFREY
(1941) *An Essay on the Economics of Detribalization in Northern Rhodesia (part 1)*. Rhodes-Livingstone Paper no. 5. Livingstone, Northern Rhodesia: Rhodes-Livingstone Institute.
(1942) *An Essay on the Economics of Detribalization in Northern Rhodesia (part 2)*. Rhodes-Livingstone Paper no. 6. Livingstone, Northern Rhodesia: Rhodes-Livingstone Institute.